

Rodzina w sytuacji wielokulturowości

Family in multicultural situation

Ilona Bartocha, Uniwersytet Opolski, Wydział Teologiczny

STRESZCZENIE

Artykuł przedstawia tematykę rodziny w kontekście wielokulturowości i wynikających z niej procesów, które wpływają na strukturę, funkcję czy formy życia rodzinnego. Ukazuje zagadnienie globalizacji, migracji, pluralizmu wartości oraz edukacji wielokulturowej jako podłoża zmian tożsamości oraz funkcjonowania rodziny. Podkreśla, że udział rodziny w procesach związanych z kontaktem wielokulturowym jest we współczesnym świecie nieodzowny i niemożliwy do uniknięcia. Przedstawia pokrótce kompetencje multikulturowe, jakie rodzina powinna posiadać, aby zgodnie funkcjonować w multikulturowej społeczności.

Słowa kluczowe: wielokulturowość, rodzina, pluralizm wartości, globalizacja, migracja, edukacja wielokulturowa.

ABSTRACT

This article presents the theme of family in the context of multiculturalism and the resulting processes that affect the structure, function or forms of family life. It describes the issue of globalization, migration, pluralism of values and multicultural learning as a base for identity and family functioning changes. It highlights that the participation of family in the processes related with multicultural contact is indispensable and unavoidable in our modern world. It briefly presents the competence that multicultural family should have for compatible functioning in a multicultural society.

Keywords: multiculturalism, family, pluralism of values, globalization, migration, multicultural learning.

Wstęp

Współcześnie wielokulturowość jest obecna w nas i obok nas. Dawniej obserwowana była wyłącznie różno-kulturowość. Różnorodność kulturowa współczesnego świata jest trudna do całkowitego ogarnięcia i zdefiniowania, a jednak imponująca. Wielokulturowość stała się tematem dotyczącym już nie tylko rozważań socjologicznych czy antropologicznych. Można przypuszczać, że europejskie społeczeństwa (w tym polskie) coraz częściej będą się stykać z problemami zróżnicowania kulturowego, takimi jak napięcia i konflikty powstające wskutek niezrozumienia różnic, dążenia do ich wyrażania celem podkreślania własnej tożsamości oraz utrzymywania się negatywnych postaw czy stereotypów. Na oczach świata realizują się wydarzenia, dzięki którym obserwujemy wielokulturowość w jej praktycznym wymiarze oraz procesie oddziaływań. Jedną z wielu płaszczyzn, na których wyłania się problematyka wielokulturowości jest jej wpływ i obecność w jednostce rodziny, która stanowi fundamentalną i pierwotną grupę społeczną, podstawę społeczeństwa, najmniejszą komórkę. Jednak im więcej uwagi poświęca się tematyce wielokulturowości, tym mniej przejrzysta staje się jej definicja. Dlatego też słuszne i konieczne wydaje się wskazanie ujęcia, które posłuży za punkt wyjścia poniższych rozważań. T. Paleczny w swoim artykule pt. *Meandry wielokulturowości: Oblicza pluralizmu w społeczeństwach wielokulturowych – USA i Brazylia* określa, że „wielokulturowość jest zjawiskiem polegającym na współwystępowaniu na ograniczonej granicami państwowo-terytorialnymi przestrzeni dwu lub większej ilości grup o odrębnych językach, wyznaniach, obyczajach, tradycjach i systemach organizacji społecznej. Współwystępowanie kultur jest następstwem kontaktu kulturowego, powstającego na skutek podboju, kolonizacji, aneksji i migracji. Największą rolę

w kształtowaniu współczesnych modeli wielokulturowości odegrały zjawiska kolonizacji i migracji” (Paleczny 2002: 1). Zetknięcie co najmniej dwóch osób lub grup o odmiennych charakterystykach kulturowych stanowi kontakt kulturowy (Paleczny 2002: 1). Współcześnie, obserwując wydarzenia związane z migracjami, wydaje się być niemożliwym uniknięcie tego rodzaju kontaktu. Dlatego też różnorodność kulturowa, a także multikulturowość wielu rejonów świata stała się nie tylko faktem społecznym, lecz także motywem do podjęcia decyzji wyjazdu. Uwidacznia się także coraz bardziej w przemianach dotyczących definicji, funkcji czy struktury rodziny. Celem artykułu jest ukazanie zmian zachodzących w rodzinie, jej strukturze, formie oraz relacjach w kontekście zjawiska wielokulturowości.

Wielokulturowość a rodzina

Ryszard Kapuściński w swojej twórczości podkreślał fakt, że „świat niewątpliwie był i jest kulturowo różnorodny, skomplikowany i zapewne takim długo pozostanie, niezależnie od pewnych uniformizacyjnych trendów, będących pochodnymi postępującej globalizacji” (Kapuściński 2004: 107). To sformułowanie, nieustannie potwierdzające się w rzeczywistości, nie stanowi specjalnie oryginalnej treści, konieczne jest jednak w punkcie wyjścia rozważań nad rodziną w kontekście wielokulturowości. Wynika to z faktu, iż „zróżnicowanie kulturowe przejawia się w wielu sferach: językowej, religijnej, obyczajowej, twórczości artystycznej, budownictwie, wzornictwie, środkach płatniczych, sposobach ubierania, kuchni, preferowanych grach i zabawach, zwyczajach pogrzebowych, używaniu form grzecznościowych czy ekspresji emocji, w seksualności, etykiecie, w tym nawet w tak osobliwych kwestiach jak nakrycie głowy” (Kapuściński 2007: 133). Dlatego też rodzina nie jest i nie może być wolną

i niezależną od tych zróżnicowań. Nawet na terenie jednego kraju wyłaniają się trendy, które wpływają na zmiany w strukturze, funkcjonowaniu czy definiowaniu rodziny. Być może nie zawsze są to sięgające Dalekiego Wschodu przemiany, aczkolwiek obserwować możemy te bezpośrednio związane z kontaktem kulturowym, jak i te, które w sposób dalece przekształcony wpływają na rodzinę, a ich korzenie sięgają właśnie odmiennej kultury. Z. Tyszka określił rodzinę jako „zbiorowość ludzi powiązanych ze sobą więzią małżeństwa, pokrewieństwa, powinowactwa lub adopcji” (Tyszka 1979: 74). Z. Bauman w swojej ogólnej definicji podkreśla znaczenie społecznego wpływu na rodzinę. Określając ją jako „grupę osób połączonych więzami małżeństwa, pokrewieństwa lub adopcji, na ogół wspólnie zamieszkującą i współdziałającą wewnętrznie odpowiednio do społecznie określonego i uznanego podziału ról i również społecznie określonego zestawu jej zadań” (Bauman 1962: 250). Tyszka dodaje, że „jest nierozzerwalnie związana z istnieniem ludzkiego społeczeństwa i kultury” (Tyszka 1998: 78). Niezależnie jednak od przyjmowanej przez badacza definicji rodziny, ulega ona pewnym przemianom i jest osadzona w rzeczywistości „płynnej” i zmiennej kulturowo. Powstaje więc pytanie, jak kształtuje się, wygląda i funkcjonuje rodzina w kontekście wielokulturowości – tej wynikającej z kontaktu na styku dalece odmiennych kultur, jak również wynikającej z odmienności bardziej lokalnych – mniejszych grup, zróżnicowanych pod względem płci, języka, religii czy orientacji seksualnej. Na obraz rodziny w kontekście wielokulturowości wpływa wiele czynników. Wynikają one z rozległych obszarów definicji wielokulturowości oraz obszaru świata, w którym analizujemy kontekst. Trendy zmian będą inne na Dalekim Wschodzie, czy w Niemczech, a inne w Polsce. Jednakże wyróżnić można kilka ogólnych płaszczyzn i zmian społecznych, które wpływają na powszechność wielokulturowości i sprzyjają jej afirmacji.

Globalizacja a tożsamość rodziny

Iwona Sobieraj określa, że „proces globalizacji jakkolwiek zachodzący bardzo intensywnie nie prowadzi równocześnie do globalnej integracji, czy tym bardziej unifikacji, a integracja polityczna i gospodarcza Europy nie jest ściśle związana z takimi samymi procesami kulturowymi” (Sobieraj 2011: 190). Zachowanie własnej odrębności kulturowej od zawsze stanowiło silny element narodowej tożsamości społecznej, co bezpośrednio wpływa na przebieg integracji. Elementem narodowej tożsamości społecznej jest przyjmowana forma modelu życia rodzinnego. W Polsce obserwowano trend do trwania w wielowiekowej już definicji rodziny, która bazuje na małżeństwie osób odmiennych płciowo, monogamii, wierności oraz tracącej na znaczeniu w niektórych regionach kraju „skłonności” do patriarchy. Patriarchalna forma życia rodzinnego mocno zakorzeniona w społeczeństwach obszaru Śląska czy Opolszczyzny nie jest już tak wartościowa dla mieszkańców rejonu Małopolski, czy Warszawy. Na poziomie ogólnospołecznym preferencje w zakresie modelu rodziny oddalają się od stosunków patriarchalnych ewoluując w kierunku relacji bardziej egalitarnych. W badaniu CBOS z 2013 roku prawie połowa ankietowanych (46%) wyraziła aprobatę modelu partnerskiego, w którym kobieta i mężczyzna w zbliżonym stopniu angażują się w sprawy rodzinne i zawodowe. Od roku 1997 poparcie dla modelu rodziny tradycyjnej jako dominującej w życiu maleje. W roku 2000

wyrażało go 42% respondentów, w 2004 – 27%, a w 2013 – już 23%. Poprzez rodzinę tradycyjną rozumie się sytuację, w której jedynie mąż (partner) pracuje, zarabiając wystarczająco na zaspokojenie potrzeb rodziny, gdy żona (partnerka) zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci itp. (CBOS, BS/30/2013). Nie da się ukryć, że takie zmiany form życia małżeńsko-rodzinnego wynikają ze starań o integrację społeczną i gospodarczą świata, która pomimo braku bezpośredniego związku z wpływem kulturowym, właśnie pośrednio taki generuje. Zainteresowanie innymi kulturami nie jest zjawiskiem nowym. Mimo że socjologowie dają pierwszeństwo etnocentryzmowi jako jednemu z podstawowych zachowań grupowych, to ciekawość „innych światów” czy „odmienności” zapisała się w sławnych dziełach obszaru geografii czy historii. W dobie globalizacji poznawanie innych kultur i ciekawość świata nabrała szczególnego znaczenia. Umiejętność wchodzenia w interakcje z innymi kulturami, dzięki mediom masowego przekazu, stała się udziałem każdego z nas. A. Flis przypominając słowa L. Kołakowskiego podkreśla, że „cechą cywilizacji Zachodu jest zdolność częściowego porzucenia perspektywy poznawczej własnej kultury i wola intelektualnego <zakorzenienia się> w innej” (Flis 2003: 165). Aby współistnieć mogły ze sobą różne kultury, pragnienie dopasowania jednych do drugich ewoluowało w pluralizm kulturowy – polegający na zbudowaniu systemu, w którym społeczeństwo zasiedziało, jak i grupa migrantów, mogą żyć ze sobą bez utraty swojej tożsamości i bez długotrwałych konfliktów. W takim systemie obie grupy chronią swoją tożsamość, natomiast dostosowują się do siebie strukturalnie. Rozpoczyna się wówczas proces interakcji i wzajemnych identyfikacji, a także negocjacji (Mach 1998: 41). W kontekście rodziny przykładem zmian wynikających z pluralizmu kulturowego mogą być między innymi alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego. Nie trzeba bowiem odmienności etnicznej, aby dokonała się zmiana wielokulturowa. Jej katalizatorem może być rodzaj jakiejś mniejszości, zróżnicowanej ze względu na: płeć, religię, orientację seksualną czy jakiś inny rodzaj „odmienności” od grupy pojmowanej jako „tradycyjnej”. W kontekście zmian dotyczących form życia małżeńsko-rodzinnego wpływ miały: liczba partnerów małżeńskich, lokalizacja władzy w małżeństwie czy dziedziczenie majątku. Wieloaspektowość życia rodziny oraz jej zmiany na przestrzeni dziejów sprawiają, że posiada ona odmienne struktury w różnych kulturach. Znamienny dla powstania nowych form życia małżeńsko-rodzinnego jest także proces przechodzenia z małżeństwa instytucjonalnego, w kierunku koleżeńskiego. Kierunek tych zmian ma podłoże między innymi związane z poznaniem nowych kultur i stylów życia odmiennych dla danej społeczności. Zostają one w procesie pluralizmu kulturowego poznane. Następuje wówczas interakcja pomiędzy reprezentantami odmiennych stylów życia oraz rozpoczyna się proces wzajemnej identyfikacji, często wpływający na decyzje o tym jak powinna wyglądać „nasza własna struktura rodzinna”. Początkowo trendy do związków kohabitacyjnych czy konkubinatów utożsamiane były z czymś nieakceptowalnym społecznie. Jednak w miarę procesu identyfikacji i negocjacji stały się formą alternatywną życia rodzinnego. Współcześnie, wobec zmian kulturowych i wpływów wynikających z asymilacji pewnych wartości czy stylu życia, wyłania się szereg form: rodziny zrekonstruowane, niepełne, patchworki, związki egalitarne, koleżeńskie, nieformalne związki jedno i dwupłciowe. Należy podkreślić, że zmiany kulturowe nie są jedynym czynnikiem transformacji struktur rodziny. Zmianom tym towarzyszyło wiele innych: np. kryzys

małżeństwa i rodziny, wzrost liczby rozwodów, spadek urodzeń liczby dzieci, kryzys ekonomiczny. Jednak wpływy międzykulturowe okazują się znaczącym udziałem w tych przemianach. J. J. Smolicz zauważa, że realizowanie ideologii wielokulturowości w naturalny sposób winno prowadzić do umożliwienia współistnienia różnorodnych grup w ramach społeczeństw zróżnicowanych kulturowo, przy jednoczesnym zachowaniu ich wartości rdzennych. Jednakże proces ten powinien także prowadzić do wyłonienia się wartości wspólnych, które umożliwią zgodną koegzystencję (Smolicz 2005: 376-379). Tak rozumiana wielokulturowość oznacza dynamiczną równowagę między integrującymi, wspólnymi wartościami dla całego społeczeństwa oraz rdzennymi wartościami grup etnicznych. Zaś wartości wspólne, takie jak język czy postawy obywatelskie, nie oznaczają uniformizmu, lecz stanowią o dodatkowych kompetencjach danego społeczeństwa – zatem i rodziny. Kolejną odpowiedzią na wielokulturowość i wynikającą z niej potrzebę istnienia polityki kulturowej jest idea kosmopolityzmu. Zgodnie z ideą U. Beck’a oraz E. Grande narody europejskie są równe i RÓŻNE ze względu na swoją historyczną godność oraz brzemie, ale uznając się wzajemnie w odmienności i różności stanowią dla siebie wzajemnie bogactwo (Beck, Grande 2009: 14). Zasada ta w odniesieniu do człowieka, a zatem i rodziny, ukazuje bogactwo różnorodności. Rodziny integrujące się z odmiennymi od siebie uzyskują dostęp do historyczności i barwności drugiej rodziny, przy jednoczesnym poszanowaniu dla swojej godności i brzemienia doświadczenia życiowego. Nieodzownym elementem życia społecznego jest integracja. Rodzina w czasie swego istnienia podlega temu procesowi w różny sposób. Uzyskując tym samym dostęp do zasobów wielu innych rodzin. Być może takich samych, z którymi dzielą wspólną historię, być może odmiennych – od których może nauczyć się i zdobyć wiele innych perspektyw patrzenia na świat i możliwości rozwoju własnej struktury, zaczerpnąć mechanizmy służące polepszeniu jej funkcjonowania lub przedstawić swoje. Środowisko kulturowe rodziny wymaga akceptacji i dostosowania się do kontaktu z wielokulturowością, a także do gotowości życia w warunkach transkulturowych. Wielokulturowość pojawia się u styku kultur. W granicach jednego Państwa żyją różne grupy, czy to grupy emigrantów, czy mniejszości etniczne. Rodzina jest zatem postawiona w sytuacji, w której konieczna jest nauka współistnienia w tej rzeczywistości. Niemożliwe jest bowiem uniknięcie styku różnorodności kultur, ale także życia w warunkach transkulturowych: w dobie wysokich technologii informacyjno-komunikacyjnych czy społeczeństwa sieciowego. „Niezbędne do takich interakcji są własna świadomość kulturowa oraz kompetencje międzykulturowe” (Sobieraj 2011: 203).

Kompetencje międzykulturowe współczesnej rodziny

Wiele czynników przemawia za ukazaniem kompetencji międzykulturowych jako jednego z najistotniejszych elementów kapitału człowieka. W strukturze rodziny kapitał poszczególnych jej członków staje się potencjałem całości. Zatem należałoby to stwierdzenie skonstruować w kontekście rodziny: wiele czynników przemawia za ukazaniem kompetencji międzykulturowych jako najistotniejszych elementów kapitału rodziny. Coraz częściej naszym udziałem stają się sytuacje wymagające zrozumienia innych kultur bądź przez pracę z ich reprezentantami – poprzez bezpośrednią komunikację, bądź przez pośrednie przepływy elementów kultury. Obszarami najbar-

ziej ujawniającymi potrzebę posiadania kompetencji multikulturowych są: media masowe, Internet, migracje zarobkowe, inwestycje zagraniczne, współpraca międzynarodowa, turystyka, handel, napływ imigrantów, współpraca transgraniczna i rozwój pograniczy, współpraca naukowa i edukacyjna, praca zarobkowa (Sobieraj 2011: 204). Według raportu CBOS z 2015 roku niemal połowa Polaków (48%) zna osobiście obcokrajowca mieszkającego w Polsce (CBOS BS/93 2015). Można zatem stwierdzić, że konieczność kontaktów międzykulturowych jest akceptowalna przez istotną część społeczeństwa. Stają się one rzeczywistością dominującą na rynku pracy, w którym udział ma stanowić dla rodziny gwarancję stabilizacji finansowej, a zatem i życiowej. Kompetencje międzykulturowe stają się więc pożądaną cechą, nie tylko jednostek, lecz także rodzin. Ze względu na różnorodność kultur trudno jest właściwie określić, co się na nie składa. A. Flis zauważył, iż „poznawalność obcej kultury nie jest jednak tożsama z możliwością jej wyjaśnienia” (Flis 2003: 162). Zakładając, że trudno jest zdefiniować w sposób jednoznaczny kompetencje multikulturowe do jednego wzorca, można próbować sformułować zespół wartości i postaw, umiejętności, które powinny ułatwić komunikację międzykulturową w określonym kontekście społecznym i historycznym. Próby te pojawiają się w publikacjach między innymi w raporcie Europejskiej Sieci Kształcenia Interkulturowego w Edukacji Dorosłych (NILE) w latach 2002-2005. Wskazane zostały w nim stadia procesu nabywania kompetencji: akceptacja wpływu kultury na ludzkie zachowania; umiejętność dostrzegania kulturowo różniących się wzorców, przy równoczesnym braku ich oceny; zdolność identyfikacji własnych wzorców kulturowych; rozszerzenie wzorców zachowania; angażowanie się w relacje z ludźmi o innym pochodzeniu kulturowym; nabywanie wiedzy o kulturze; postawa szacunku (Sobieraj 2011: 206-207). Kompetencje te wymagają kwestionowania własnego punktu odniesienia i stereotypów w każdej interakcji międzykulturowej. Wymagają one zatem, aby człowiek posiadał jakiś zakres samoświadomości i samokontroli, świadomość stereotypów. Należy nadmienić, że każdy człowiek, a zatem członek jakiejś rodziny, posiada pragnienie kompetencji międzykulturowych na różnym poziomie. Wiele zależeć będzie od dotychczasowych doświadczeń, wartości przekazanych wewnątrz struktury rodzinnej, stopnia, w jaki różne kultury pozwalają na „otwarcie się”, lecz także umiejętność radzenia sobie z wpływami: języków, ludzi oraz zdolności odczytywania symbolicznego przekazu. Dlatego też w związku z dużymi wymaganiami kompetencyjnymi pojawia się koncepcja dotycząca wytwarzania się typów tożsamości w procesie globalizacji: kosmopolici i lokalni. Kosmopolici – zorientowani są na „obcego” i chętnie podejmują z nim dialog – to często rodziny pomagające uchodźcom, czy wspierające mniejszości etniczne. Lokalny charakter wielokulturowości jest charakterystyczny dla regionu Polski. Obserwujemy w niej bowiem zróżnicowanie kulturowe na tle geograficznym.

Pluralizm wartości

W społeczeństwie zróżnicowanym przez wiele przemian i wiele kultur pojęcie wartości będzie kluczowym obszarem problematycznym dla rodziny. „Fenomen wielokulturowości opiera się na dwóch zasadniczych wartościach: wolności i równości. Wolność oznacza możliwość kultywowania wybranej kultury, równość to równość i prawo kultur do istnienia i rozwoju. To właśnie rozprzestrzenianie

sfery wolności i równości prowadzi do ukształtowania społeczeństwa wielokulturowego” (Sadowski 1999: 34-35), „a tym samym sprawia, że mamy w życiu społecznym wielorakość przejawiania tego, co powyżej zostało nazwane wielokulturowością” (Śliz, Szczepański 2011: 12). Rodzina jest zaś podstawowym nośnikiem i przekazicielem wartości. W sytuacji gdy kontakt i przenikanie się różnych tradycji, wzorców, systemów myślowych, stosunek do świata i Boga stały się czymś nieodzownym i nieuchronnym, wielokulturowość staje się z pewnością ubogaceniem przestrzeni kulturowej (Kosiba 2014: 64). Może jednak wywołać kontrowersje, prowadzić do konfliktów lub dylematów, wynikających z pluralizmu wartości – zwłaszcza tych moralnych. Problematyka ta wynika stąd, że „każda grupa tworząca taką społeczność wnosi swoją kulturę w postaci własnego systemu norm, zasad, wartości, które mogą być tożsame lub całkiem różne od zastanej” (Kosiba 2014: 61). Wartości, których przekaz następuje przez i w rodzinie są ściśle związane z rozumieniem kultury – do tego stopnia, że kultura jest definiowana przez uznane wartości (Krąpiec 2016). Przyjęcie pluralizmu wartości zakłada konieczność pewnego rodzaju subiektywizmu, który uzależnia poznanie od podmiotu poznającego. Konsekwencją takiego podejścia może być relatywizm, który w odniesieniu do kwestii moralnych jest niebezpieczny zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i społecznym czy kulturowym (Kosiba 2014: 64). Ten rodzaj relatywizmu jest szczególnie niebezpieczny dla jednostki rodziny. Wielokulturowość bowiem nie jest tylko współistnieniem obok siebie kultur, jest procesem interakcji międzyludzkich, które prowadzić mogą do zaniechania wartości rdzennych czy chociażby pluralizmu moralnego. „Jeżeli zaś przyjmie się, że wartości zależą od indywidualnego uznania, od stanów emocjonalnych czy przeżyć estetycznych, to dochodzi się do aksjologicznego chaosu, w którym nie ma punktu odniesienia moralnej wartości działania” (Kosiba 2014: 64). W odniesieniu do wielokulturowości w rodzinie powodować to może powstanie wielu dylematów etycznych i politycznych, które trudno jednoznacznie rozstrzygnąć. Wielokulturowość bowiem domaga się poszanowania, równości i uznania wszystkich kultur.

Społeczno-kulturowe zmiany rodziny a migracja

Obszarem wartym uwagi jest także korelacja wielokulturowości z procesem przenoszenia wzorców kulturowych w rodzinie. Dotyczy to wzorców budowania domów, gospodarowania, stylu urządzenia mieszkań, a także pewnych elementów stylów życia. Przenoszenie określonych wzorców pojawia się u styku obszarów różnych kulturowo. Najczęściej uwidacznia się podczas procesu czasowej migracji zarobkowej. Należy nadmienić, że to zjawisko ma w dużej mierze charakter lokalny – odnosi się bowiem do pewnych społeczności lokalnych – i w konsekwencji wpływa nie tylko na życie poszczególnych rodzin, lecz także całych społeczności (Bojar 2006: 178). Konsekwencje kulturowe zjawisk migracyjnych mają ogromne znaczenie i wpływ na zmiany zachodzące w rodzinie. Badacze podkreślają, że wynikające z migracji sytuacje: bezpośredniego zetknięcia się z inną kulturą, koegzystencji, współpracy osób różnej narodowości, religii, różnych stylów życia, czy codziennych przyzwyczajeniach są czynnikiem zmian kulturowych prowadzących przede wszystkim do pogłębienia zróżnicowania kulturowego w doświadczających ich społeczeństwach, ale prowadzą także do zasadniczych zmian wśród

przybyszów (Romaniszyn 2003: 10). Nie miałyby to kontrowersyjne znaczenia, gdyby dotyczyło całych emigrujących rodzin, jednakże w przypadku migracji zarobkowych dotyczy najczęściej jednego członka rodziny. Jego styl życia, religia, codzienność ulegają integracji i identyfikacji z odmienną kulturą, podczas gdy kultura rodziny migranta pozostaje rdzenna. Pomimo wielu korzyści, jakie może nieść ze sobą kontakt tego rodzaju, może on także okazać się zagrożeniem dla integralności tożsamości rodziny migranta. Problematyka ta jest niezwykle trudna, ale i wszechobecna. „Powszechność zjawiska migracji determinuje zmiany współczesnej rodziny, czego skutkiem jest powstanie rodzin rozłączonych. Coraz trudniejsza sytuacja w kraju zmusza rodziny do rozłąki. Obecnie migracje stają się swoistego rodzaju modą, a także jedyną możliwością poprawy sytuacji materialnej. Ruchy migracyjne w istotny sposób wpływają na przeobrażenia, jakie dokonują się podczas rozłąki” (Gromadzka 2009: 90). Wyjazd wpływa na funkcjonowanie dzieci i ich poczucie bezpieczeństwa, często zmienia relacje między współmałżonkami, osłabia więzi z innymi członkami rodziny. W wyniku wyjazdu rodzina „zostaje rozłączona przestrzennie; na co dzień zanika wspólnota zamieszkania. Jej członkowie zaczynają funkcjonować w różnych przestrzeniach – migranci w nowej, zwykle nieznannej i niedoświadczanej przez pozostałych członków rodziny” (Danilewicz 2009: 70). Jednym z najbardziej widocznych problemów rodziny jest dylemat pomiędzy potrzebą zachowania swojej kultury, a integracją z kulturą przyjmującą, która pojawia się na styku obszarów aktywności rodziny (Bojar 2006: 176). W kontekście migracji całej rodziny pojawiają się dodatkowo inne kwestie problematyczne. Obejmują one zmiany pokoleniowe, które dotyczą różnych sposobów odczuwania rodzinnej kultury, rozpoczynając od całkowitego jej odrzucenia po jej waloryzację lub rewaloryzację (Bojar 2006: 176). Dzieci z rodzin migranckich napotykają także na specyficzne problemy szkolne. Przeszkodę stanowi język, próba dostosowania się do odmiennego systemu edukacyjnego oraz trudności w nawiązaniu kontaktu z rówieśnikami. Jednakże wysoki poziom zróżnicowania społeczno-kulturowego zbiorowości stanowi wyzwanie dla kształtowania się kapitału społecznego oraz realną potrzebę edukacji międzykulturowej.

Edukacja międzykulturowa

Zróżnicowanie to może okazać się wielkim potencjałem lub źródłem otwartych czy ukrytych konfliktów. W dużej mierze od edukacji zależy, jak będą wyglądać relacje międzyludzkie oraz rodziny w środowiskach kulturowo zróżnicowanych. W tym kontekście wielkiego znaczenia nabiera realizacja edukacji międzykulturowej trwającej przez całe życie, zdefiniowanej jako proces nabywania kompetencji międzykulturowych. Przejawy zróżnicowania kulturowego w edukacji obserwować możemy już od dawna. T. Lewowicki (2009: 18) informuje, że istniały od wieków – już w czasach starożytnych. Głównymi obszarami problemowymi edukacji wielokulturowej były: równe traktowanie, kultywowanie własnej tożsamości, języka, kultury, dialog międzykulturowy, dyskryminacja, marginalizacja, wykluczenie. Edukacja oparta była na paradygmacie wielokulturowości i promowała różnorodność w społeczeństwach. Z biegiem czasu spotkała się z wielką krytyką, ze względu na traktowanie jej jako model oparty na dążeniu do objęcia kontroli przez państwo. Ostatnie dekady XX wieku i początek wieku XXI wiążą się

z redefinicją edukacji wielokulturowej i próbą stworzenia edukacji międzykulturowej, opartej na polityce społecznej. W tym kontekście rozwija się ona bardzo prężnie. J. Niktorowicz zauważa, że „edukacja międzykulturowa jest swoistą odpowiedzią wobec faktu zaistnienia społeczeństw wielokulturowych, ustawicznych migracji, konieczności wymiany informacji, zmian i przeobrażeń w systemie wartości jednostek i grup, rozpadu wzorców, dylematów identyfikacji, nadawania rangi tożsamości kulturowej grupy i ambiwalencji kulturowej” (Niktorowicz 2009: 934). W takiej rzeczywistości funkcjonują rodziny. Edukacja międzykulturowa traktuje wszystkie kultury jako równorzędne. Zadaniem edukacji jest wielopłaszczyznowe rozwijanie tożsamości jednostki oraz stymulowanie procesu samopoznania. W Europie podkreślana jest konieczność edukacji przez całe życie, ze względu na dystans w stosunku do odmiennych kultur. Zajęcia takie mają ułatwiać korzystanie z potencjału wielokulturowości i zmierzają w kierunku międzykulturowości. Idea edukacji międzykulturowej w kontekście rodziny i całego życia nie jest łatwa do implementacji. Może wydawać się w pewnym zakresie utopijna – jednak jest pewnym kierunkiem, który wyznacza świat. Współczesna rodzina, chcąc istnieć w sposób zgodny w obecnych realiach, musi osiągnąć minimalny poziom kompetencji międzykulturowych, bo to ona stanowi fundament kapitału społecznego.

Podsumowanie

Na fakt, że rodzina powinna zajmować szczególne miejsce w analizach wielokulturowości, zwraca uwagę wielu badaczy. Jest bowiem grupą społeczną, w ramach której dokonują się podstawowe procesy socjalizacji jednostek do uczestnictwa w szerszych społecznościach. L. Korporowicz wskazuje, że „procesy zaawansowania różnorodnych form komunikacji i integracji europejskiej coraz częściej stawiać nas będą wobec faktu (...) wielokulturowości rodzin i wielojęzyczności socjalizacji, przed różnorodnymi przejawami stresu kulturowego, jak również przed poszukiwaniem nowych form tożsamości kulturowej i osobowej jednostek, znajdującej się w sytuacji pogranicza, wielości, a często i rozbieżności identyfikacji” (Korporowicz 1997: 45). Dlatego też celem niniejszego artykułu było przedstawienie najbardziej widocznych i wpływowych procesów zachodzących w rodzinie, związanych z kontekstem wielokulturowości. Nie do podważenia jest fakt, iż rodzina nie może uniknąć kontaktu wielokulturowego oraz że problematyka ta na stałe wpisała się w perspektywę rodziny. Niewątpliwie perspektywa styku kultur dostarcza wiele bogactwa społeczeństwu oraz stanowi o jego kapitale. Procesy, które jej towarzyszą – globalizacja, migracja, pluralizm kulturowy – mogą stać się zarówno szansą, jak i zagrożeniem dla rodziny. Jednak tempo zmian, jakie gwarantuje świat, w pewien sposób wymaga od rodziny, aby uposażyła się w kompetencje międzykulturowe. Możliwością do zdobycia owych kompetencji jest edukacja wielokulturowa zwrócona ku międzykulturowym przemianom. Wielokulturowość bowiem stała się rzeczywistością kształtującą funkcje rodziny, formy jakie rodzina przyjmuje, a także w pewnym sensie wpływającą na styl życia, codzienność, czy religię. Trend ten niesie ze sobą zarówno szanse, jak i zagrożenia – jednak niemożliwe jest uniknięcie funkcjonowania rodziny w świecie multikulturowym.

Źródłem finansowania badań i artykułu były środki własne autorki.

Bibliografia

1. Bauman Z., (1962) Zarys socjologii. Zagadnienia i pojęcia, Warszawa: PWN.
2. Beck U., Grande E., (2009) *Europa kosmopolityczna. Społeczeństwo polityka w drugiej nowoczesności*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
3. Bojar H., (2006) *Rodzina w sytuacji wielokulturowości* [w:] Kurczewska J., Oblicza lokalności: różnorodność miejsc i czasu, Warszawa: IFiS PAN.
4. Danilewicz W., (2009) *Wspólnota rodzinna w warunkach migracji transgranicznej* [w:] Niktorowicz J., (red.), Muszyńska J., (red.), Sobecki M., (red.), Wspólnoty z perspektywy edukacji międzykulturowej, Białystok: Trans Humana.
5. Flis A., (2003) *Chrześcijaństwo i Europa*, Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
6. Gromadzka K., (2009) *Sytuacja życiowa dzieci w rodzinach rozłączonych* [w:] Niktorowicz J., (red.), Muszyńska J., (red.), Sobecki M., (red.), Wspólnoty z perspektywy edukacji międzykulturowej, Białystok: Trans Humana.
7. Kapuściński R., (2004) *Podróże z Herodotem*, Kraków: Znak.
8. Kapuściński R., (2007) *Nie ogarniam świata. Z Ryszardem Kapuścińskim spotykają się Witold Beres i Krzysztof Brunetko*, Warszawa: Świat Książki.
9. Korporowicz L., (1997) *Wielokulturowość a międzykulturowość* [w:] Kempny M., (red.), Kapciak A., (red.), Łodziński S., (red.), U progu wielokulturowości, Warszawa: Oficyna Wydawnicza.
10. Kosiba B., (2014) *Wielokulturowość a pluralizm wartości* [w:] Jasiński K., (red.), Kordonsky R., (red.), Wielokulturowość. Religia – Tolerancja. Stan obecny i wyzwania na przyszłość, Olsztyn: UWM.
11. Krąpiec A., (2016) *Kultura* [w:] *Powszechna encyklopedia filozofii*, <http://www.ptta.pl/pef/pdf/k/kultura.pdf> [25.11.2016].
12. Lewowicki T., (2009) *Wielokulturowość i edukacja – zagadnienia ogólne, ujęcia porównawcze* [w:] Lewowicki T., (red.), Szłowska F., (red.), Kształcenie Ustawiczne do wielokulturowości, Warszawa-Radom: ITE Radom.
13. Mach Z., (1998) *Niechciane miasta: migracja i tożsamość społeczna*, Kraków: Universitas.
14. Niktorowicz J., (2009) *Hasło: Edukacja międzykulturowa* [w:] Pilch T., (red.), Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, Warszawa, tom 1.
15. *O roli kobiet w rodzinie*, (2013) „Komunikat z badań CBOS”, nr 30.
16. Paleczny T., (2002) *Meandry wielokulturowości. Oblicza pluralizmu w społeczeństwach wielokulturowych –USA i Brazylia* [w:] www.isr.wsmip.uj.edu.pl/publikacje/meandry.doc [01.11.2016].
17. Podrez E., (2004) *Tolerancja – problemy i dylematy nie tylko moralnej natury* [w:] Borowiak A., (red.), Szarota P., (red.), Tolerancja i wielokulturowość. Wyzwania XXI wieku, Warszawa: SWPS Academica.
18. *Przybysze z bliska i z daleka, czyli o imigracji w Polsce*, (2015) „Komunikat z badań CBOS” nr 93.
19. Romaniszyn K., (2003) *Kulturowe implikacje międzynarodowych migracji*, Lublin: KUL.
20. Sadowski A., (1999) *Zróżnicowanie kulturowe a społeczeństwo obywatelskie* [w:] „Sprawy Narodowościowe” nr 14-15.
21. Smolicz J.J., (2005) *Wielokulturowość* [w:] Kwaśniewicz W., (red.), Encyklopedia socjologii, Suplement, Warszawa: Oficyna Naukowa.
22. Sobieraj I., (2011) *Kompetencje międzykulturowe jako kapitał współczesnego człowieka. Przestrzeń Unii Europejskiej* [w:] Śliz A., (red.), Szczepański M.S., (red.), Wielokulturowość: konflikt czy koegzystencja? Warszawa: IFiS PAN.
23. Śliz A., Szczepański M.S., (2011) *Wielokulturowość i jej socjologiczny sens. Festival caravan czy wielokulturowe street party?* [w:] „Studia socjologiczne” nr 4(203).
24. Tysza Z., (1979) *Socjologia rodziny*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
25. Tysza Z., (1998) *Socjologia rodziny a pedagogika rodziny. Przedmiot badań - możliwości współdziałania badawczego* [w:] „Roczniki Socjologii Rodziny” tom X.

